

Anetta Jaworska

**POSTAWY SPOŁECZNE WOBEC KARY
DOŻYWOTNIEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI
W STOSUNKU DO MŁODOCIANYCH
I NIELETNICH SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW –
REPLIKACJA BADAŃ EDIE GREENA
I ANDREW EVELO (2013)**

Wprowadzenie

Polskie prawo karne (art. 37 k.k. – Dz.U. Nr 88, poz. 553) przewiduje możliwość wymierzenia kary pozbawienia wolności w miesiącach i latach – od jednego miesiąca do 15 lat oraz 25 lat pozbawienia wolności (art. 32 pkt 4 k.k.) i dożywotniego pozbawienia wolności art. 32 pkt 5 k.k.). Sąd wymierza karę według własnego uznania w granicach przewidzianych przez ustawę (art. 53 § 1 k.k.), uwzględniając m.in. motywację sprawcy i sposób popełnienia przestępstwa, życie przed jego popełnieniem i zachowanie po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie się o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie pokrzywdzonemu (art. 53 § 2 k.k.).

W przepisach prawa polskiego wyraźnie zaznacza się tendencja do traktowania człowieka jako zdolnego do ponoszenia pełnej odpowiedzialności karnej po ukończeniu 17 roku życia. Postępowanie w sprawach nieletnich reguluje Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. Nr 35, poz. 228). W świetle przepisów polskiego prawa karnego należałoby w zasadzie uznać, że nieletni nie mogą być sprawcami przestępstw ani przestępcami – przestępstwo może bowiem popełnić osoba, która w chwili dokonania czynu zabronionego ukończyła 17 lat, a w sytuacjach wyjątkowych lat 15 (art. 10 k.k.). Nieletni w Polsce (z wyjątkiem art. 10 § 2 k.k. oraz przypadku popełnienia czynu zabronionego wraz z osobą dorosłą) nie podlega środkom karnym, lecz środkom wychowawczym lub poprawczym.

Gwałtowny wzrost czynów karalnych dokonywanych przez nieletnich odnotowuje się obecnie w większości krajów na świecie – w tym w najbardziej potężnych z nich: Stanach Zjednoczonych i Rosji. Ponad 2 miliony osób poniżej 17 r.ż. zatrzymanych w USA pełniło przestępstwa narkotykowe, a w dalszej kolejności: przestępstwa przeciwko własności oraz zbrodnie o charakterze

brutalnym¹. Wśród najmłodszej grupy wiekowej zdarzają się także morderstwa, wymuszenia oraz napady na tle seksualnym. W Rosji² rozmiary czynów obejmujących brutalne morderstwa popełniane przez osoby nieletnie osiągnęły w ostatnich latach aż 40% wzrost. Tak wysoka tendencja wzrostowa obejmuje także umyślne, ciężkie uszkodzenia ciała jakich dopuszczają się nieletni. Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat nastąpił także 150% wzrost kradzieży oraz przestępstw narkotykowych. Kradzieże, podobnie jak w Polsce, stanowią przestępstwo popełniane najczęściej. Badacze rosyjscy zwracają uwagę, że źródłem wielu zbrodni popełnianych przez dzieci jest brak właściwego nadzoru ze strony rodziców, którzy będąc niewydolni wychowawczo nie są w stanie zaspokajać podstawowych potrzeb społecznych i emocjonalnych młodego pokolenia.

Czyny przestępcze dzieci i młodzieży zajmują jedno z czołowych miejsc wśród zjawisk o szczególnej doniosłości społecznej. W obliczu narastającej fali zagrożeń w bliższej i dalszej perspektywie przestrzennej i kulturowej, społeczeństwa na świecie poszukują bardziej skutecznych metod resocjalizacji i terapii młodych sprawców przestępstw. W tym zakresie formy nowoczesnych rozwiązań społeczno-prawnych na świecie są różnorodne. Ich główna tendencja przejawia się jednak w powolnym, ale systematycznym odchodzeniu od instytucjonalnych form odwetowych, na rzecz instytucji opiekuńczo-wychowawczych; odchodzenia od restrykcji na rzecz wychowania; i wreszcie odchodzenia od traktowania osób niedostosowanych społecznie wyłącznie jako „winnych”, na rzecz dostrzegania masowego tragizmu ich losów, pojawiającego się w okresie wczesnego dzieciństwa (wielu sprawców czynów ze szczególnym okrucieństwem, do okrucieństwa owego przywykać musiała od pierwszych dni własnego życia). Takie przeobrażenia w myśleniu o czynach karalnych, których dopuszczają się nieletni, stają się stałą tendencją wielu dojrzałych społecznie państw europejskich i pozaeuropejski. Wydaje się jednak, że współcześnie w naszym kraju prewencja zachowań dewiacyjnych ogranicza się w znacznym zakresie do interwencji policyjno-sądowej, czego konsekwencją jest wciąż odwetowe podejście do nieletnich i młodocianych sprawców przestępstw i zaostrożenie restrykcji prawno-karnych. Taki stan rzeczy prowadzi w konsekwencji nie do ograniczania, lecz zaostrożania problemu przestępczości, w której najmłodszy mają coraz większy udział. Problem nie polega jednak na braku zdolności do formułowania w Polsce trafnych myśli resocjalizacyjnych, lecz na niedostrzeganiu rozwiązań oferowanych przez teoretyków i ignorowaniu fali krytyki wysuwanej przeciwko nadmiernej restrykcji i izolacji na rzecz sprawiedliwego karania opartego na mediacji i sprawiedliwości naprawczej oraz twórczych przemianach osobowości. Jakie są jednak w tym zakresie opinie społeczne?

¹ C. Puzzanchera, B. Adams, H. Snyder, W. Kang, *Easy access to FBI arrest statistics: 1994-2006*, "Retrieved March" 2007, nr 20.

² V.A. Lelekov, E.V. Kosheleva, *On the Prevention of Juvenile Crime*, "Russian Education and Society" 2008, nr 50, s. 68-83.

Problem społecznych postaw wobec przestępczości nieletnich i młodocianych, został wnikliwie przeanalizowany w badaniach Edie Greena i Andrew Evelo³. Badania te obejmują postawy społeczeństwa amerykańskiego. W związku z widoczną tendencją społeczeństwa polskiego do przyjmowania wpływów kulturowych pochodzących zza Oceanu, interesujące wydało się porównanie badań amerykańskich z opiniami w tym zakresie prezentowanymi przez Polaków. Choć zasady replikacji badań wymagały zastosowania pomiaru tych samych zmiennych, należy jednak pamiętać, że surowość kar stosowanych w Stanach Zjednoczonych w znacznym stopniu odbiega od surowości kar stosowanych (zarówno wobec nieletnich, jak i dorosłych sprawców przestępstw) w Polsce.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności jest obecnie w Polsce karą najsurowszą spośród wszystkich kar możliwych do wymierzenia przez wymiar sprawiedliwości. Dnia 1 września 1998 na mocy nowego Kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. Nr 88, poz. 553) zastąpiła ona funkcjonującą wcześniej karę śmierci (27 sierpnia 2013 roku Polska ratyfikowała protokół nr 13 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, całkowicie znoszący karę śmierci, także w przypadku wojny). W przeciwieństwie do amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości kary dożywotniego pozbawienia wolności nie można w Polsce orzec wobec osoby, która nie ukończyła w chwili popełnienia czynu karalnego 18 lat (art. 54 § 2 k.k.). W Polsce karę tę można orzec wyłącznie wobec osób, które dopuściły się przestępstw związanych z pozbawieniem życia (art. 118 § 1 k.k.; art. 120 k.k.; art. 123 § 1 k.k.; art. 148 § 1, 2, 3 k.k.) lub integralnością Rzeczypospolitej (art. 117 § 1 k.k.; art. 127 § 1 k.k.; art. 134 k.k.). Sąd w Polsce, podczas wydawania wyroku, nie ma także możliwości ustanowić takiego ograniczenia, które uniemożliwiałoby skazanemu ubiegania się o możliwość przedterminowego warunkowego zwolnienia z zakładu karnego po 25 latach odbywania kary (w wyjątkowych przypadkach 30 lub 40 latach).

Karanie przestępczości nieletnich w Polsce i Stanach Zjednoczonych

Wśród środków wychowawczych jakie mogą zostać orzeczone przez polski sąd w stosunku do nieletnich wyróżnia się: a) udzielenie upomnienia; b) zobowiązanie nieletniego do określonego postępowania, a przede wszystkim do: naprawienia wyrządzonej szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, podjęcia nauki lub pracy, powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach czy środowiskach, spożywania alkoholu, zażywania narkotyków lub innego środka odurzającego; c) ustanowienie nadzoru rodziców lub opiekuna; d) ustanowienie nadzoru organizacji młodzieżowej, społecznej, zakładu pracy czy osoby

³ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life sentences for juvenile offenders*, "Law and Human Behavior" Vol 37(4), sierpień 2013, s. 276-289.

godnej zaufania, jeżeli udzielił poręczenia za nieletniego, lub nadzoru kuratora; e) skierowanie do kuratorskiego ośrodka pracy z młodzieżą; e) orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych; f) orzeczenie przepadku rzeczy, które nieletni uzyskał z popełnienia przestępstwa, np. rzeczy, które ukradł; g) umieszczenie go w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, w rodzinie zastępczej, placówce resocjalizacyjnej lub opiekuńczo-wychowawczej. Jednocześnie sąd rodzinny orzekając środki karne lub wychowawcze zawsze powinien się kierować dobrem nieletniego. Jeżeli jednak sprawca (nieletni) po ukończeniu 16 lat dopuścił się zbrodni: przeciwko życiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, gwałtu, rozboju albo ciężkich uszkodzeń ciała, może odpowiadać tak jak dorosły, zwłaszcza gdy poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się nieskuteczne⁴.

Nieco inaczej przedstawia się sprawa postępowania z nieletnimi w Stanach Zjednoczonych. Sądy dla nieletnich w USA powstały na początku XX wieku. Uzasadnieniem ich powstania było przekonanie, że osoby bardzo młode w mniejszym stopniu zasługują na surowe kary niż osoby dorosłe. Koniec lat osiemdziesiątych przyniósł jednak ze sobą gwałtowne zwiększenie ilości i rodzajów przestępstw dokonywanych przez nieletnich, a także wzrost ich brutalności⁵. Powstałe wówczas w Stanach Zjednoczonych przekonanie, że sądy dla nieletnich nie stanowią skutecznego sposobu eliminowania przestępczości, spowodowało uchwalenie aktów prawnych zwiększających liczbę przestępstw, za które nieletni sprawcy mogą podlegać sądom dla dorosłych oraz zmniejszających wiek, w którym nieletni mogą podlegać jurysdykcji prawnej⁶. Przepisy te stanowiły dramatyczne odejście od silnie zhumanizowanego, dotychczasowego podejścia do karania i resocjalizacji nieletnich oraz przestrzegania zasad odmiennego traktowania człowieka znajdującego się w fazie dojrzewania i początku rozwoju osobowości⁷. Z uwagi na poczucie zagrożenia przestępczością, opinia publiczna na ogół sprzyja zaostrzeniu restrykcji karnych, także w stosunku do nieletnich, zwłaszcza tych, którzy dopuścili się przestępstw z użyciem przemocy⁸.

Do tej pory w Stanach Zjednoczonych na dożywocie, bez możliwości warunkowego zwolnienia, skazano około 2500 młodocianych przestępców, a wiele tysięcy nieletnich otrzymało wirtualne dożywocie (np. dwieście lat pozbawienia wolności)⁹. Wydaje się, że orzekanie wyroków dożywocia (w dodatku bez możliwości warunkowego zwolnienia) zaprzecza idei resocjalizacji.

⁴ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, IMPULS, Kraków 2013.

⁵ A. Blumstein, *Youth, guns, and violent crime*, "The Future of Children" 2022, nr 12, s. 39-53.

⁶ K.M. Carlsmith, J.M. Darley, P.H. Robinson, *Why do we punish?: Deterrence and just deserts as motives for punishment*, "Journal of Personality and Social Psychology" 2002, nr 83, s. 284-299. doi: 0.1037//0022-3514.83.2.284.

⁷ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

⁸ M. Moon, J. Sundt, F. Cullen, J. Wright, *Is child saving dead? Public support for juvenile rehabilitation*, "Crime and Delinquency" 2000, nr 46, s. 36-60. doi: 10.1007/s11211-008-0066-z.

⁹ F. Stevenson za: E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

Opinie społeczne na temat karania młodocianych przestępców

W obliczu znacznego uczestnictwa nieletnich w ogóle przestępczości na terenie większości krajów świata, niezwykle ożywiona stała się dyskusja społeczna wskazująca na konieczność zaostrzenia kar w stosunku do osób nieletnich i młodocianych. W związku z narastającym problemem przestępczości nieletnich i młodocianych Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych konstytucyjnie uznał możliwość orzekania wobec tej grupy wiekowej dożywocia, bez możliwości warunkowego zwolnienia¹⁰. Fakt ten wydaje się niezgodny z respektem praw człowieka, a Trybunał Konstytucyjny USA orzekł, że stosowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności wobec osób, które dopuściły się przestępstwa przed 18 rokiem życia jest niezgodne z Konstytucją Stanów Zjednoczonych. Jednym z istotnych argumentów jest fakt, że orzekanie takich kar wobec nieletnich i młodocianych powoduje, że kara ta staje się mniej sprawiedliwa – spędzą oni bowiem w ostateczności znacznie więcej lat niż skazane osoby dorosłe. Ważnym argumentem są jednak także uwarunkowania psychologiczne i fakt znacznie większej plastyczności osobowości osób młodych – mogą one zatem znacznie skuteczniej poddać się procesowi resocjalizacji i po odbyciu kary powrócić do sprawnego funkcjonowania społecznego.

Fakt obiektywnych przesłanek dla nieorzekania najwyższego wymiaru kary wobec osób nieletnich i młodocianych nie wpływa jednak na nastroje społeczne i opinie społeczeństwa, wielokrotnie domagającego się bardziej surowych kar, także w odniesieniu do nieletnich.

Z uwagi na poruszenie opinii publicznej przez media, ukazujące wizję wielu tysięcy dzieci, które spędzą swoje życie i umrą w więzieniu, obecnie postawy społeczne wobec nieletnich stały się bardziej neutralne. Ostatnie badania wykazały, że choć społeczeństwo jest przekonane, że nieletni powinni być pociągani do odpowiedzialności za swoje czyny, to jednocześnie rozumie, że ich odpowiedzialność za dokonane czyny w okresie dojrzewania jest ograniczona i mają prawo do społecznej rehabilitacji¹¹. Wydaje się, że ludzie rozumieją powiązanie pomiędzy młodością i ograniczoną odpowiedzialnością karną oraz fakt, że młodzi przestępcy znacząco różnią się od dorosłych. Opinia społeczna jest również wrażliwa na niektóre uwarunkowania kontekstowe dotyczące przestępczości wśród nieletnich, a w szczególności dowody na nadużycia i przemoc stosowaną w stosunku do wielu z nich w dzieciństwie.

Dotychczasowe badania wskazały, że wiek sprawcy jest istotną zmienną warunkującą postawy społeczne wobec surowości karania. Odkryto między innymi, że ludzie przypisują większą odpowiedzialność sprawcy wraz ze wzrostem

¹⁰ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

¹¹ A. Piquero, L. Steinberg, *Public preferences for rehabilitation versus incarceration of juvenile offenders*, "Journal of Criminal Justice" 2010, nr 38, s. 1-6.

jego wieku¹². Ghetti i Redlich¹³ stwierdzili natomiast, że tendencja do preferowania wyższych kar wynika w większym zakresie z poziomu zachowań antyspołecznych, niezależnie od wieku sprawcy.

Cele kary a postawy wobec jej stosowania

Ogólne cele kary pozbawienia wolności możemy podzielić na: prewencję ogólną (zapobiegawcze oddziaływanie na społeczeństwo), prewencję indywidualną (zapobiegawcze oddziaływanie na jednostkę) i sprawiedliwościową (odpłatę za popełnione przestępstwo). Istotną zmienną warunkującą postawy społeczne wobec surowości karania jest postrzeganie celu kary pozbawienia wolności. Stosowanie tego typu restrykcji wobec sprawców przestępstw (osadzanie w zakładach karnych) spełnia określone funkcje i służy określonym celom społecznym. Akty osadzania ludzi w zakładach karnych uzasadniane są poprzez racje utilitarne i moralne. Do najważniejszych funkcji kary zalicza się¹⁴: a) *funkcję izolacyjną (eliminującą)* – mającą za zadanie wyeliminować na jakiś czas przestępcę ze społeczeństwa i zabezpieczyć w ten sposób społeczeństwo przed zagrożeniem jakie stwarza, przesłanką tej funkcji jest unieszkodliwienie przestępcy i odebranie mu na jakiś czas możliwości popełniania przestępstw; b) *funkcję odstrasżającą (prewencyjną)* – karanie ma służyć jako przykład dla innych i skutecznie odstraszyć ich przed popełnieniem przestępstw, a samego osadzonego odstraszyć przed ponownym popełnieniem przestępstwa; c) *funkcję odwetową* – kara pozbawienia wolności stanowi swoistą odpłatę społeczeństwa za popełnione zło; d) *funkcję kompensacyjną* – kara ma umożliwić zadośćuczynienie i naprawienie wyrządzonego zła (realizowana poprzez prace społecznie użyteczne, wolontariat oraz stosowaną w niektórych krajach mediację); e) *funkcję poprawczą* – silnie uzasadnianą w euro-amerykańskich kodeksach karnych, której zadaniem jest takie oddziaływanie na osadzonego, aby uzyskać w nim chęć i zdolność do poprawy i zmiany przestępczego stylu życia.

Dotychczas wykazano¹⁵, że ludzie są skłonni optować za bardziej surową karą za przestępstwa, wówczas, gdy za dominujący cel kary uznają odstraszenie innych od popełniania zbrodni lub izolację przestępcy uniemożliwiającą mu dokonywanie przestępstw. Znacznie bardziej liberalne sądy na temat surowości kar wypowiedane są natomiast przez osoby, które w karze pozbawienia wolności dostrzegają między innymi funkcję poprawczą (resocjalizacyjną). Postrzeganie celu kary jako karzącego lub jako poprawczego ma zatem istotne znaczenie w kształtowaniu postaw społecznych na temat jej surowości.

¹² E. Scott, N. Reppucci, J. Antonishak, J. DeGennaro, *Public attitudes about the culpability and punishment of young offenders*, „Behavioral Sciences & the Law” 2006, nr 24, s. 815-832.

¹³ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

¹⁴ L. Kolakowski, *Mini wykłady o maxi sprawach*, Znak, Kraków 2004.

¹⁵ za: E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

Podobnie jak w badaniach Edie Greena i Andrew Evelo, celem naszych badań było ustalenie, jakie są postawy społeczne, dotyczące możliwości stosowania kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia (KDPWBMPWZ) wobec nieletnich i młodocianych. Celem zreplikowanych w warunkach polskich badań i impulsem do ich podjęcia jest chęć zabrania głosu w naukowej dyskusji na temat postaw społecznych dotyczących karania młodych przestępców. Decyzje w tej sprawie zawsze będą podejmowane przez rząd i trudno spodziewać się, że przytoczone poniżej wyniki będą na te decyzje wpływać. Mogą one jednak dostarczyć informacji na temat społecznych przekonań o sprawach tak ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w przeszłości.

Oprócz analizy postaw wobec KDPWBMPWZ, w naszych badaniach dokonano także oceny opinii na temat stosowności jej stosowania wobec nieletnich oraz postaw społecznych związanych z karą. Zbadano także, jak postawy wobec KDPWBMPWZ ulegają zmianie w zależności od wieku nieletniego, który popełnił przestępstwo.

Dziękujemy studentom Akademii Pomorskiej w Słupsku za pomoc w zbieraniu danych do tego badania.

Procedura badań

W replikacji badania Greena i Evelo zastosowano procedurę tożsamą z badaniami autorów amerykańskich. W badaniu dokonano oceny postaw społecznych wobec KDPWBMPWZ, dokonywanych w odniesieniu do wieku sprawców i rodzaju popełnionego przestępstwa w zależności od postrzeganych przez respondentów celów kary.

Problemy i hipotezy badawcze

P.1 W jakim stopniu ludzie postrzegają karę dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia jako odpowiednią dla nieletnich i młodocianych przestępców?

Postawa wobec KDPWBMPWZ była mierzona poprzez poproszenie respondentów o podanie minimalnego wieku, w którym KDPWBMPWZ powinna być stosowana (jeśli w ogóle), jako kara za osiem różnych przestępstw.

Na podstawie wyników dotychczasowych badań, wskazujących, że ludzie rozumieją różnice pomiędzy wiekiem rozwojowym a zdolnością do ponoszenia odpowiedzialności karnej postawiono hipotezy, że:

H.1.a Respondenci na ogół nie będą popierali KDPWBMPWZ w stosunku do nieletnich.

H.1.b W przypadku, gdy respondenci uznają zasadność stosowania KDPWBMPWZ wobec nieletnich uznają także, że powinna być ona zarezerwowana dla nieletnich, którzy popełnili poważne zbrodnie, a przede wszystkim zabójstwa.

P.2 Jaki jest związek pomiędzy postawą wobec KDPWBMPWZ a postrzeganiem celu odbywania kary pozbawienia wolności?

Na podstawie wcześniej cytowanych badań wykazujących, że postrzeganie celów kary jest związane z postawą wobec jej surowości, postawiono hipotezę, że:

H.2. Osoby, które postrzegają cel kary przede wszystkim jako izolacyjny, odwetowy i odstrasżający w większym stopniu będą popierały możliwość orzekania KDPWBMPWZ wobec nieletnich niż osoby, które widzą w karze możliwości poprawcze (resocjalizacyjne).

Metoda

Uczestnicy

W badaniach wzięło udział 348 osób, spośród których do ostatecznej analizy wyników zakwalifikowano 326 osób (pozostałe wyniki odrzucono w uwagi na ich niekompletność oraz takie wypełnienie kwestionariuszy, które uniemożliwiło interpretację danych). Rekrutacja respondentów odbyła się w dwóch środowiskach: studentów Akademii Pomorskiej w Słupsku ($n=175$) studiujących w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym oraz lokalnej społeczności Słupska (miasto średniej wielkości) ($n=151$), wśród której badania przeprowadzono przy pomocy studentów Akademii Pomorskiej (innych niż respondenci-studenci) na zasadzie sondy ulicznej. Badania studentów odbyły się w czasie przewidzianym na zajęcia dydaktyczne przed ich rozpoczęciem. Żaden z uczestników badania nie otrzymał wynagrodzenia.

Wyniki zawarte w tabeli 1 ukazują procentowy rozkład badanych w zakresie ich płci, identyfikacji narodowo-etnicznej (polska, kaszubska oraz białoruska) oraz wyrażanych przekonań politycznych. Dane demograficzne zostały ukazane na tle populacji polskiej, spisanej w wyniku najnowszego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z roku 2011¹⁶. Dane pozwalają stwierdzić, że ogół respondentów był podobny do ogółu społeczności polskiej w zakresie mediany wieku oraz identyfikacji narodowo-etnicznej. Troje spośród uczestników badania posiadało narodowość-etniczną inną niż polska. Był to jeden student o kaszubskiej identyfikacji narodowo-etnicznej oraz dwoje badanych (jeden student i jeden przedstawiciel społeczności lokalnej) o narodowości białoruskiej. Pomimo podobieństwa obu prób badawczych do populacji ogólnej, wyraźnie zaznaczyły się różnice w zakresie równowagi płci oraz różnice w zakresie wieku pomiędzy studentami a społecznością lokalną.

¹⁶ Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, GUS, Warszawa 2013.
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf pobrano dn. 2.12.2013.

W dalszej analizie, podobnie jak w badaniu oryginalnym, próby studentów i przedstawicieli społeczności lokalnej zostały połączone.

Dane demograficzne uczestników zawarto w tabeli 1.

Tabela 1. Dane demograficzne badanej populacji studentów i społeczności lokalnej

Dane demograficzne	Studenci	Społeczność lokalna	Ogółem	Spis ludności 2011 ¹
n	175	151	326	38511,8
Wiek (w latach)				
Mediana	22	38		38,1
Minimum	20	18		–
Maksimum	47	78		–
Płeć				
Kobiety	66,9%	56,3%	62,0%	51,6%
Mężczyźni	33,1%	43,7%	38,0%	48,4%
Identyfikacja narodowo-etniczna				
Polska	98,9%	99,3%	99,1%	99,3%
Inna	1,1%	0,7%	0,9%	0,7%
Przekonania polityczne				
b. konserwatywne	5,1%	6,6%	5,8%	BD
konserwatywne	22,3%	20,5%	21,5%	BD
umiarkowane	36,0%	42,4%	39,0%	BD
liberalne	29,7%	25,2%	27,6%	BD
b. liberalne	6,9%	5,3%	6,1%	BD

BD= brak dostępności do danych

Procedura badań

Badania prowadzono w dniach 3-21 listopada 2013 roku. Wszystkie dane zebrano w formie pisemnej, przy zastosowaniu kwestionariusza ankiety, zawierającego pytania dotyczące danych demograficznych, postaw wobec surowości kary w stosunku do nieletnich oraz celu wykonywania kary pozbawienia wolności.

Kwestionariusz postaw wobec kary (załącznik 1) w stosunku do nieletnich i młodocianych zbudowano na podstawie danych zawartych w oryginalnych badaniach Greene i Evelo¹⁷, dostosowując pojęcia przestępstw do tych zawartych w polskim kodeksie karnym (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 1). Kwestionariusz zawiera osiem przestępstw, wobec których określano dopuszczalny zdaniem respondentów wymiar kary: zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem, zabójstwo agresywnego rodzica, kradzież samochodów, kradzież z włamaniem, ciężkie uszkodzenie ciała, napady na tle seksualnym, napad rabunkowy z bronią w rękę, handel narkotykami (pozycje skali: izolacja/ubezwłasnowolnienie: 3, 5, 10, 14, 20; odwet/odpłata: 2, 6, 9, 13, 17; odstraszanie: 4, 8, 12, 16, 18; resocjalizacja: 1, 7, 11, 15, 19). Przy każdym przestępstwie zaprezentowano wykaz wszystkich grup wiekowych od 10-21 lat z możliwością zaznaczenia od jakiego wieku powinna istnieć możliwość wymierzenia KDPWBMPWZ wraz z opcją odpowiedzi: „nigdy nie powinien być skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia” („nigdy”) oraz „kara ta powinna być stosowana wyłącznie wobec dorosłych” („TWD”).

W demograficznej części kwestionariusza (zgodnie z badaniem oryginalnym) poproszono respondentów o podanie wieku, płci, przynależności etnicznej oraz poglądów politycznych.

Wreszcie, aby określić postrzegany przez respondentów cel wykonywania kary pozbawienia wolności zastosowano skalę Celu Kary (załącznik 2). Podobnie jak w badaniach Greene i Evelo, 20-punktowa skala składa się z czterech wymiarów, z których każdy służy do oceny postawy wobec określonego celu kary: izolacja (ubezwłasnowolnienie), resocjalizacja (poprawa), odwet (zemsta) i odstraszanie. Na każdy wymiar skali składa się pięć twierdzeń. Zadaniem badanych jest udzielenie odpowiedzi w skali typu Likerta: od 1 „zdecydowanie się nie zgadzam” do 7 „zdecydowanie się zgadzam”. W każdym wymiarze skali można zatem uzyskać od 5 do 35 punktów. Im niższy wynik, tym niższa wartość nadawana określonemu celowi kary.

¹⁷ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

Wyniki

Biorąc pod uwagę charakter analizowanych danych, postawy uczestników badania podzielono na dwie dychotomiczne grupy w zależności od wieku, od którego badani byli skłonni przyznawać zasadność stosowania KDPWBMPWZ za określone przestępstwo. Wartości procentowe podane w każdej grupie porównywano stosując przedziały ufności (PU). Zaprezentowana analiza badań, analogicznie jak w badaniach Greene i Evelo, została zatem oparta na estymacji przedziałowej wskaźnika struktury.

Analizie porównawczej poddano dwie różne grupy wiekowe, w zakresie których respondenci byli skłonni przyznać zasadność stosowania KDPWBMPWZ: nieletni (10-17 lat) i młodociani (18-21) wraz z respondentami, którzy zaznaczyli, że za wymienione przestępstwo KDPWBMPWZ „nigdy nie powinna być stosowana” („nigdy”) oraz że „powinna być stosowana jedynie wobec dorosłych (TWD).

Taki podział grup pozwolił na ukazanie postaw społecznych wobec KDPWBMPWZ w odniesieniu do nieletnich (10-17 lat).

Kolejnym krokiem będzie natomiast odniesienie uzyskanych wyników do wskazanych przez respondentów celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Zależność pomiędzy postrzeganym celem kary a popieraniem KDPWBMPWZ wobec nieletnich i młodocianych określono przy zastosowaniu analizy regresji.

Poparcie wobec stosowania KDPWBMPWZ

Wyniki Kwestionariusza Postaw Wobec Kary przedstawiono w tabeli 2. Wyniki skategoryzowano w zależności od tego, od jakiego wieku respondenci byli skłonni uznać zasadność stosowania KDPWBMPWZ. Pierwszą grupę stanowią osoby, które przyznały możliwość orzekania KDPWBMPWZ wobec nieletnich (10-17 lat), natomiast grupę drugą osoby uznające, że kara ta może być stosowana w odniesieniu do przestępców młodocianych (18-21), dorosłych lub też, że nigdy nie powinna być stosowana za popełnienie wymienionego przestępstwa.

Dla żadnego z wymienionych przestępstw nie uzyskano wyższego niż 50% odsetka badanych dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ wobec nieletnich, także w zakresie PU. W odniesieniu do wszystkich ośmiu przestępstw, respondenci w znacznie mniejszym odsetku uznali, że karę tę można zastosować wobec nieletniego niż w stosunku do młodocianych, dorosłych lub że w ogóle nie należy jej stosować.

Zgodnie z hipotezą H.1a przewidywano, że respondenci nie będą skłonni do przyznawania możliwości wykonywania KDPWBMPWZ względem nieletnich oraz zgodnie z hipotezą H.1.b, że osoby dające taką prawną możliwość, będą skłonne przyznawać ją wyłącznie za przestępstwa dotyczące życia ludz-

kiego, ale nie za przestępstwa niezwiązane z zabójstwem. Zgodnie z procedurą obliczeń zastosowaną przez Greene i Evelo, aby zweryfikować tę hipotezę, obliczono, czy dla każdego przestępstwa estymacja przedziałowa wskaźnika struktury osób gotowych na skazywanie nieletnich różniła się istotnie od estymacji przedziałowej respondentów niewidzących takiej możliwości. Obliczono 90% PU dla odsetka respondentów dopuszczających KDPWBMPWZ wobec nieletnich oraz odsetka respondentów, którzy za minimalny wiek, w którym można ukarać człowieka KDPWBMPWZ uznali 18 lat lub w ogóle nie widzieli takiej możliwości karania ludzi za wymienione przestępstwa. Poziom istotności ustalono na poziomie $p < 0,05$. W przypadkach, gdy PU nie przekroczył 50%, uznano to jako dowód na istotne różnice postaw pomiędzy badanymi.

Tabela 2. Procent respondentów uznających zasadność stosowania KDPWBMPWZ za dokonanie wymienionego przestępstwa wobec oskarżonych w określonym wieku

Przestępstwo	<i>n</i>	Nieletni		Nie-nieletni	
		%	90% PU	%	90% PU
Zabójstwo ze sz. okrucieństwem*	326	40	[36-44]	60	[56-64]
Napad na tle seksualnym*	325	36	[32-40]	64	[60-68]
Zabójstwo agresywnego rodzica*	326	30	[26-34]	70	[66-74]
Napad rabunkowy z bronią w ręku*	324	27	[23-31]	73	[69-77]
Ciężkie uszkodzenie ciała*	326	23	[19-27]	77	[73-80]
Handel narkotykami*	324	17	[14-20]	83	[80-86]
Kradzież z włamaniem*	323	12	[09-15]	88	[85-91]
Kradzież samochodów*	326	10	[07-13]	90	[87-93]

Uwagi: Kategoria „nieletni” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana już wobec osób znajdujących się w przedziale wieku 10-17 lat; kategoria „nie-nieletni” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana najwcześniej wobec młodocianych (10-21 lat), wyłącznie wobec dorosłych, lub w ogóle nie powinna być stosowana. Zabójstwo ze sz. okrucieństwem= zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem; PU= przedział ufności; $H_0 = .50$. H_1 : a) $P_{nieletni} < P_{nie-nieletni}$; KDPWBMPWZ= kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia.

* $p < 0,05$

Okazało się, że w przypadku wszystkich przestępstw – zarówno związanych, jak i niezwiązanych z zabójstwem, odsetek respondentów, którzy chcieliby stosowania KDPWBMPWZ wobec nieletnich (Tabela 2, kolumna 2), był istotnie niższy niż osób, które nie sprzyjają możliwości stosowania tej kary w odniesieniu do nieletnich (kolumna 4). Różnice te były istotne statystycznie. Wynik ten wskazuje, że respondenci nie są skłonni sprzyjać orzekaniu KDPWBMPWZ wobec nieletnich, nawet w przypadku takich przestępstw jak zabójstwa. Nawet w przypadku zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem osoby nieznajomej oraz rodzica stosującego wobec nieletniego nadużycia i agresję, respondenci w istotnej większości nie uznają możliwości osadzania go w więzieniu bez możliwości opuszczenia zakładu karnego w jakiegokolwiek przyszłości. Wynik ten nie potwierdza hipotezy H.1.b oraz jest odmienny od wyników uzyskanych przez Greene i Evelo w Stanach Zjednoczonych.

Nieco inny obraz ukazała analiza, w której uwzględniono tylko tych respondentów, którzy stwierdzili możliwość stosowania KDPWBMPWZ, przynajmniej w stosunku do niektórych grup wiekowych przestępców dopuszczających się wymienionych czynów (zob. tab. 3). W analizie tej wyeliminowano respondentów, którzy stwierdzili, że za dane przestępstwo KDPWBMPWZ nigdy nie powinna być stosowana, niezależnie od wieku sprawcy (ilość respondentów deklarujących, że KDPWBMPWZ nigdy nie powinna być stosowana jest znacznie zróżnicowana w zależności od rodzaju przestępstwa i oscyluje w granicach n : 174-286).

Przestępstwem, w zakresie którego najwięcej osób deklarowało, że karą za jego dokonanie nie może być KDPWBMPWZ okazała się kradzież samochodów, natomiast przestępstwem, za które respondenci najczęściej byli skłonni taką karę orzekać było zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem. Wyniki te są zbieżne z wynikami Greene i Evelo, choć należy zauważyć, że w tym zakresie polscy respondenci w nieco mniejszym odsetku byli skłonni karać KDPWBMPWZ za zabójstwo nieznajomego, zaś w zdecydowanie wyższym za kradzież samochodów.

Wyniki zaprezentowane w tabeli 3 wskazują, że wśród osób stwierdzających możliwość stosowania KDPWBMPWZ w odniesieniu do różnych kategorii przestępstw występują znaczne różnice w przyznawaniu możliwości stosowania tej kary w zależności od wieku sprawców. Badania amerykańskie¹⁸ ukazały, że powyżej 50% respondentów dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ, jako wiek pozwalający na skazanie sprawcy na taką karę wskazywało minimalny przedział wiekowy – 10-17 lat. Badania te wykazały, że wiek sprawcy nie ma istotnego wpływu na opinie społeczne dopuszczające stosowanie KDPWBMPWZ. Wyniki badań zawarte w tabeli 3 ukazują odmienny obraz postaw respondentów polskich. Wśród badanych dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ, istotnie wyższy odsetek respondentów przyznawał możli-

¹⁸ E. Greene, A.J. Evelo, *Attitudes regarding life...*, *op. cit.*

wość orzekania tej kary wyłącznie w stosunku do osób powyżej 18 roku życia. W przypadku większości przestępstw (analiza na poziomie PU) badani uznali stosowność stosowania KDPWBMPWZ wyłącznie w stosunku do osób dorosłych. Jedynie w przypadku zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem, ta grupa respondentów uznała, że surowość kary powinna być taka sama w stosunku do nieletnich, jak i młodocianych lub dorosłych. Okazało się zatem, że badani inaczej postrzegają odpowiedzialność osoby dorosłej i odpowiedzialność nieletniego, dostrzegając, że ten drugi nie jest w pełni zdolny do ponoszenia tak skrajnej i niedającej szans na zmianę swojego życia odpowiedzialności karnej.

Tabela 3. Procent respondentów uznających zasadność stosowania KDPWBMPWZ za dokonanie wymienionego przestępstwa po wyeliminowaniu respondentów, którzy wybrali opcję „KDPWBMPWZ nigdy nie powinna być stosowana”

Przestępstwo	<i>n</i>	Nieletni		Dorośli	
		%	90% PU	%	90% PU
Zabójstwo ze sz. okrucieństwem	286	45	[40-50]	55	[50-60]
Napad na tle seksualnym*	278	42	[37-47]	58	[53-63]
Zabójstwo agresywnego rodzica*	260	37	[32-42]	63	[58-68]
Napad rabunkowy z bronią w ręku	246	35	[30-40]	65	[60-70]
Ciężkie uszkodzenie ciała*	230	33	[28-38]	77	[72-82]
Handel narkotykami*	202	28	[23-33]	72	[67-77]
Kradzież z włamaniem*	178	21	[16-26]	79	[74-84]
Kradzież samochodów	174	17	[12-22]	83	[78-88]

Uwagi: Kategoria „nieletni” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana już wobec osób znajdujących się w przedziale wieku 10-17 lat; kategoria „dorośli” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana najwcześniej wobec młodocianych (18-21 lat) lub wyłącznie wobec dorosłych. Z analizy wykluczono respondentów deklarujących, że KDPWBMPWZ w ogóle nie powinna być stosowana. PU= przedział ufności; H.0=.50. H.1.a Pnieletni < Pdorosly; KDPWBMPWZ= kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia.

* $p < 0,05$

Aby ostatecznie i dokładnie ocenić, jaka jest postawa respondentów wobec możliwości stosowania KDPWBMPWZ w stosunku do nieletnich, wyeliminowano odpowiedzi respondentów, którzy uznali, że dla danego przestępstwa istnieje możliwość stosowania KDPWBMPWZ wyłącznie w stosunku do dorosłych lub nie istnieje w ogóle (ilość respondentów oscylowała w granicach n : 31-129, w zależności od rodzaju przestępstwa).

Tabela 4. Procent respondentów uznających zasadność stosowania KDPWBMPWZ za dokonanie wymienionego przestępstwa, po wyeliminowaniu respondentów, którzy wybrali opcję „KDPWBMPWZ nigdy nie powinna być stosowana” oraz „KDPWBMPWZ powinna być stosowana tylko w stosunku do dorosłych”

Przestępstwo	n	Młodzi nieletni		Starsi nieletni	
		%	90% PU	%	90% PU
Zabójstwo ze sz. okrucieństwem *	129	51	[44-58]	49	[42-56]
Napad na tle seksualnym	117	28	[21-35]	72	[65-79]
Zabójstwo agresywnego rodzica*	97	27	[20-34]	73	[66-80]
Napad rabunkowy z bronią w ręku	87	24	[16-32]	76	[68-84]
Ciężkie uszkodzenie ciała*	76	26	[18-34]	74	[66-82]
Handel narkotykami*	56	27	[17-37]	73	[63-83]
Kradzież z włamaniem*	38	29	[17-41]	71	[59-83]
Kradzież samochodów	31	16	[05-27]	84	[73-95]

Uwagi: Kategoria „młodzi nieletni” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana już wobec osób znajdujących się w przedziale wieku 10-15 lat; kategoria „starsi nieletni” obejmuje respondentów, którzy uznali, że za określone przestępstwo KDPWBMPWZ powinna być stosowana najwcześniej wobec nieletnich w przedziale 16-17 lat. Z analizy wykluczono respondentów deklarujących, że KDPWBMPWZ w ogóle nie powinna być stosowana lub, że powinna być stosowana wyłącznie wobec dorosłych. PU= przedział ufności; H.0=.50. H.1.a Pmłodszy nieletni < Pstarszy nieletni; KDPWBMPWZ= kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia.

* $p < 0,05$

Następnie zbadano, czy respondenci byli bardziej skłonni wybierać jako minimalny wiek stosowania KDPWBMPWZ w stosunku do młodszych nieletnich (10-15 lat), czy dopiero starszych nieletnich (16-17 lat) (zob. tab. 4). Te kategorie wiekowe zostały wybrane z uwagi na konieczność jak najdokładniejszej repliki badań amerykańskich, choć w przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, za nieletniego w Polsce uznaje się dopiero osobę, która ukończyła 13 rok życia (do tego czasu odpowiedzialność za jej czyny ponoszą opiekunowie). Jak ukazano w tabeli 4, odmiennie niż w badaniach amerykańskich, mniejszy odsetek osób dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ wobec nieletnich, było skłonnych przyznawać taką możliwość już w stosunku do młodszych nieletnich, w odniesieniu do wszystkich kategorii przestępstw (tabela 4, kolumna 2). Odsetek respondentów dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ wobec nieletnich, którzy wybrali jako minimalny wiek dla tej kary 10-15 lat był na ogół niższy niż osób dopuszczających możliwość stosowania tej kary od wieku 16 lat. Taki wzór pojawił się w odniesieniu do większości wymienionych kategorii przestępstw.

Istotne różnice w tym zakresie pojawiły się jedynie w odniesieniu do zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem. Wynik ten sugeruje, że w przypadku przestępstwa, polegającego na zabójstwie osoby, która nie wyrządziła sprawy krzywdy (w przeciwieństwie do stosujących przemoc rodziców), wśród osób dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ wobec nieletnich, większość jest skłonna przyznawać taką karę już od najmłodszych lat.

Wpływ celu kary

Zakładano, że wyznawane przez respondentów ideologie związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności będą związane z przyznawaniem możliwości orzekania KDPWBMPWZ. W badaniach zastosowano, wykorzystaną w oryginalnych badaniach Greene i Evelo i przetłumaczoną na język polski (tłum.: Anetta Jaworska) Skalę Celów Kary. Z uwagi na fakt, że właściwości psychometryczne kwestionariusza nie zostały jeszcze dokładnie zbadane (także w oryginalnej amerykańskiej wersji), w poniższej analizie (podobne jak w badaniach Greene i Evelo), nie wyodrębniono czterech oddzielnych wymiarów skali dotyczących, lecz dokonano analizy czynnikowej metodą głównych składowych Varimax. Wyniki analizy pokazały, że najlepszym rozwiązaniem będzie pozostawienie jedynie dwóch czynników: czynnika utylitarnego – związanego z odstraszeniem, izolacją i odwetem oraz czynnika poprawczego – związanego z rehabilitacją społeczną (resocjalizacją). W polskiej wersji skali, pierwszy z wymienionych czynników wyjaśnia aż 64,7 wariacji ocen, zaś czynnik drugi 24,4% ogółu wariacji. Współczynnik rzetelności Alfa Cronbacha dla czynnika pierwszego (cele utylitarne) wynosi 0,96, a dla czynnika drugiego (resocjalizacja) Alfa Cronbacha=0,82. Końcowy model zaprezentowano w tabeli 5.

Przewidywano, że ideologia (postrzegany cel) związana z utylitarnym charakterem kary (odstraszanie, odwet i izolacja) będzie w większym zakresie związana z popieraniem KDPWBMPWZ. Operacjonalizacji popierania KDPWBMPWZ dokonano poprzez określenie postawy wobec możliwości stosowania tej kary w odniesieniu do poszczególnych grup wiekowych lub stwierdzenie, że w odniesieniu do danego przestępstwa taka kara w ogóle nie powinna być stosowana. Podobnie jak w badaniach Greene i Evelo uznano, że osoby, które uważają, że stosowanie tej kary nigdy nie jest właściwe lub są skłonne popierać KDPWBMPWZ wyłącznie w stosunku do osób dorosłych, w mniejszym stopniu popierają jej stosowanie niż osoby, które są gotowe na wymierzanie KDPWBMPWZ nawet w stosunku do osób od 10 roku życia. Zrekodowane dane statystyczne zawierają zatem cztery grupy odpowiedzi: 0-1 – „kara właściwa dla nieletnich”, 2 – „kara właściwa dla młodocianych”, 3 – „kara właściwa tylko dla dorosłych”, 4 – „kara nigdy nie powinna być stosowana”.

Tabela 5. Ładunki czynnikowe dla eksploracyjnej analizy czynnikowej Skali Celów Kary

	Pozycje dla Skali Celów Kary	Czynnik 1	Czynnik 2
18	Ze wskaźników przestępczości jasno wynika, że kary nie są wystarczająco surowe (S)	0.962	-0.184
2	Sprawiedliwość nie jest wykonana jeśli sprawca nie zostaje ukarany we właściwy sposób (O)	0.952	-0.156
14	Sprawcy powinni być zamykani, aby nie mogli ponownie popełniać przestępstw (U)	0.950	-0.174
13	Kara powinna być wystarczająco surowa, aby przestępca mógł spłacić dług wobec społeczeństwa (O)	0.938	-0.205
20	Przestępcy muszą być ukarani aby nie powodować dalszych szkód społecznych (U)	0.936	-0.169
4	Przestępczość będzie się zmniejszać jeśli kara będzie odpowiednio surowo i szerzej orzekana (S)	0.927	-0.181
17	Przestępcy powinni być ukarani wystarczająco, aby cierpieć w takim stopniu w jakim zadali cierpienie (O)	0.927	-0.187
3	Celem kary wydawanej przez sąd powinno być zabezpieczenie społeczeństwa przed przestępcami (U)	0.915	-0.181
8	Jeśli sąd posyła przestępców do więzienia, potencjalni sprawcy zniechęcają się do popełniania przestępstw (S)	0.918	-0.196

5	Kara pozbawienia wolności jest użyteczna ponieważ nie pozwala na popełnianie czynów karalnych (U)	0.915	-0.158
9	Celem kary powinna być odplata przestępcy za zle rzeczy, które uczynił (O)	0.915	-0.180
10	Dla społeczeństwa niezbędne jest, aby zabezpieczyć się przed popełnianiem dalszych przestępstw (U)	0.912	-0.148
12	Ścisłe egzekwowanie prawa jest niezbędne, aby przestrzegać innych przed popełnianiem przestępstw (S)	0.908	-0.167
6	Sprawiedliwość wymaga, aby kara była tak surowa jak popełnione przestępstwo (O)	0.894	-0.168
16	Kara powinna być surowa, aby potencjalni sprawcy nie mieli chęci powracać do przestępstwa (S)	0.864	-0.152
15	Gdybym był ofiarą przestępstwa, byłbym usatysfakcjonowany, gdyby efektem byłaby jego resocjalizacja (R)	-0.171	0.960
11	Celem kary pozbawienia wolności powinna być resocjalizacja przestępców (R)	-0.159	0.964
19	Jeśli sędziowie będą posyłać więcej osób do programów resocjalizacyjnych, będzie mniej przestępczości (R)	-0.191	0.957
1	Właściwym podejściem do przestępców powinna być resocjalizacja i powrót do społeczeństwa (R)	-0.182	0.945
7	Recydywiści powinni mieć stworzone możliwości powrotu do społeczeństwa (R)	-0.171	0.878

Uwagi: Czynniki ładunkowe >0.03 zostały wytluszczone. Numery pozycji odzwierciedlają porządek w ankiecie. Literzy zapisane w nawiasach obok pozycji odzwierciedlają oryginalny numer pozycji w skali: S=Odstraszanie; O=Odwet; U=Ubezłasnowolnienie (Izolacja); R=Resocjalizacja (Rehabilitacja społeczna) zob.: McKee i Father (2008)

Aby sprawdzić związek pomiędzy postrzeganym celem kary pozbawiania wolności: utylitarnym lub poprawczym a poparciem dla KDPWBMPWZ dokonano analizy regresji, w której predyktorami były postrzegane cele kary, a zmienną wynikową postawa wobec KDPWBMPWZ. Otrzymano istotny statystycznie wynik $F(2, 323) = 230,43$, $p < 0,001$, $R^2 = 0,59$, 95% PU [0,52-0,65]. Zgodnie z przewidywaniami, postrzeganie celu kary głównie jako utylitarnego (odstraszającego, odwetowego i izolacyjnego) korelowało dodatnio i istotnie z popieraniem KDPWBMPWZ $\beta = 0,52$, $t(325) = 13,64$, $p < 0,001$, $SR^2 = 0,59$, natomiast postrzeganie celu kary jako poprawczego (resocjalizacyjnego), istotnie i ujemnie korelowało z popieraniem KDPWBMPWZ $\beta = -0,42$, $t(325) = -11,05$, $p < 0,001$, $SR^2 = 0,38$.

Dyskusja

Zaprezentowane wyniki badań pokazują znaczne wsparcie społeczne dla polityki postępowania wobec nieletnich opartej w większym stopniu na idei wychowania i resocjalizacji niż odwetu społecznego. Wszystkie uzyskane wyniki uprawniają do stwierdzenia, że badani na ogół nie popierają możliwości stosowania KDPWBMPWZ wobec nieletnich. W zakresie możliwości stosowania tej kary w odniesieniu do nieletnich, w przypadku żadnego przestępstwa nie uzyskano wyniku większego niż 50% respondentów popierających jej stosowanie. Badani w istotnie mniejszym odsetku uznali, że karę tę można zastosować wobec nieletniego niż w stosunku do młodocianych, dorosłych lub że w ogóle nie należy jej stosować. Wynik ten wskazuje, że respondenci nie są skłonni sprzyjać orzekaniu KDPWBMPWZ wobec nieletnich, nawet w przypadku takich przestępstw jak zabójstwa. Wynik ten jest zbieżny z wynikami badań amerykańskich, choć w przypadku społeczeństwa amerykańskiego, znacznie bardziej restrykcyjnie została oceniona możliwość karania za zabójstwo (za ten czyn badani deklarowali możliwość karania KDPWBMPWZ już od najmłodszych lat życia).

Nieco inny obraz ukazała analiza, w której uwzględniono tylko tych respondentów, którzy stwierdzili możliwość stosowania KDPWBMPWZ, przynajmniej w stosunku do niektórych grup wiekowych przestępców dopuszczających się wymienionych czynów (bez osób w ogóle niedopuszczających stosowania KDPWBMPWZ). W tym wypadku, przestępstwem, za które respondenci najczęściej byli skłonni taką karę orzekać było, podobnie jak w USA zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem, natomiast przestępstwem, w zakresie którego najmniej osób popierało możliwość stosowania KDPWBMPWZ okazała się kradzież samochodów. Wyniki te są zbieżne z wynikami badań amerykańskich, choć należy zauważyć, że w tym zakresie polscy respondenci w nieco mniejszym odsetku niż Amerykanie byli skłonni karać KDPWBMPWZ za zabójstwo nieznanego, zaś w zdecydowanie wyższym za kradzieże samochodów. Zmniejszanie się odsetka osób gotowych karać najsurowiej za określone przestępstwo jest zatem adekwatne do badań amerykańskich, jednak surowość polskich respondentów w zakresie chęci orzekania KDPWBMPWZ za kradzieże samochodów, czy kradzieże z włamaniem jest zdecydowanie wyższa. Wydaje się, że możliwą przyczyną tych różnic jest wyższe w Polsce niż w USA poczucie zagrożenia przestępczością pospolitą oraz z uwagi na poziom życia i status materialny – wyższa wartość przypisywana posiadanemu majątkowi (samochodom, wyposażeniu mieszkań).

Zaprezentowana analiza badań wskazała także, że wśród badanych dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ, istotnie wyższy odsetek respondentów przyznawał możliwość orzekania tej kary wyłącznie w stosunku do osób powyżej 18 roku życia, w przypadku większości przestępstw. Jedynie w przypadku zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem ta grupa respon-

dentów uznala, że surowość kary powinna być taka sama w stosunku do nieletnich, jak i młodocianych lub dorosłych. W odniesieniu do wszystkich kategorii przestępstw, mniejszy odsetek osób dopuszczających stosowanie KDPWBMPWZ wobec nieletnich, był także skłonny przyznawać taką możliwość już w stosunku do osób najmłodszych (10-15 lat). Taki wzór pojawił się w odniesieniu do większości wymienionych kategorii przestępstw za wyjątkiem zabójstwa nieznanego.

Respondenci polscy dostrzegają zatem, że nieletni sprawca przestępstwa nie jest w takim samym stopniu co dorosły, zdolny do ponoszenia tej skrajnej i niedającej szans na zmianę swojego życia odpowiedzialności karnej. Uzasadnieniem dla różnic w badaniach polskich i amerykańskich wydaje się fakt silnie propagowanej i nagłaśnianej ostatnio przez polskie media sytuacji dzieci w rodzinach patologicznych. Silnie propagowane akcje medialne dotyczące przemocy wobec dziecka, w tym zabójstw dokonywanych na dzieciach przez rodziców powodują prawdopodobny wzrost empatii i współczucia społecznego dla najmłodszych, a tym samym ukazują, że potencjalną przyczyną zaburzeń zachowania i przestępczości nieletnich są niewłaściwe, a czasem skrajnie negatywne postawy wychowawcze rodziców oraz brak właściwej, szybkiej i skutecznej interwencji instytucji odpowiedzialnych za opiekę nad rodziną. Zrozumienie przyczyn rozwoju zaburzeń zachowania wśród nieletnich, mogło prowadzić do przyznania im mniejszej odpowiedzialności karnej niż osobom dorosłym.

Badania pokazały także związek pomiędzy postrzeganą ideologią karania przestępców, a gotowością wymierzania wobec nich skrajnego wymiaru kary pozbawienia wolności. Postrzeganie celu kary jako utylitarnego, zgodnie z przypuszczeniami okazało się mieć związek z surowszym podejściem do karania nieletnich, łącznie z możliwością wymierzania wobec nich KDPWBMPWZ, natomiast dostrzeganie kary jako środka poprawy przestępców okazało się mieć związek z opiniami o braku konieczności stosowania KDPWBMPWZ w ogóle lub dopiero w stosunku do osób, które ukończyły 18 rok życia.

Ukazane w przytoczonych badaniach postawy społeczne odnoszą się do możliwości stosowania skrajnego wymiaru kary pozbawienia wolności bez możliwości opuszczenia zakładu karnego w jakiegokolwiek przyszłości. Badanie polskiej opinii społecznej w tym zakresie miało jedynie wymiar poznawczy, którego potrzeba uwarunkowana była przygotowywanym obecnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości projektem ustawy, przewidującym izolację sprawców najcięższych przestępstw do końca życia w tzw. ośrodkach terapeutycznych. Opinie psychiatrów i psychologów w tym zakresie są dość niejednoznaczne¹⁹. Największym problem wydaje się jednak występująca potencjalna możliwość nadużyć stosowanych wobec osób, które zakończyły już odbywanie wyroku,

¹⁹ Zob.: A. Pilarska-Jakubczak, *Debata. Wolność, izolacja, leczenie?*, „Forum Penitencjarne” 2013, nr 7(182), s. 29-30.

jednak na wniosek dyrektora zakładu karnego (a nie sądu), mogą do końca życia pozostać w izolacji. Zaprezentowane badania pokazały, że pomimo propagowanego przez media i, co należy przyznać, realnego zagrożenia ze strony najbardziej brutalnych przestępców opuszczających zakłady karne, społeczeństwo polskie zamieszkujące w mieście średniej wielkości, w mniejszym zakresie niż społeczeństwo amerykańskie, jest przekonane o zasadności stosowania dożywotniej kary pozbawienia wolności bez możliwości przedterminowego warunkowego zwolnienia. W przeciwieństwie do społeczeństwa amerykańskiego, respondenci polscy w mniejszym zakresie są także skłonni karać w ten sposób osoby nieletnie.

Ze szczególnym potępieniem i gotowością do wymierzania najsurowszego wyroku pozbawienia wolności, zarówno w Polsce, jak i w USA spotkały się przestępstwa przeciwko życiu. Respondenci w obu krajach byli jednak skłonni dostrzegać w tym zakresie okoliczności łagodzące, uznając, że zabójstwo osoby stosującej fizyczne nadużycia (znęcającego się nad dzieckiem rodzica) zasługuje na niższy wymiar kary. Nawet w przypadku najcięższych zbrodni, badani stwierdzali, że najwyższy wymiar kary, bez dania jakiegokolwiek możliwości kolejnej szansy w życiu, w większym zakresie mógłby być stosowany w stosunku do dorosłych niż nieletnich sprawców. Jeszcze mniej osób było skłonnych uważać, że kara ta mogłaby być wykonywana w stosunku do osób w wieku 10-15 lat.

Badania pokazały także, że szeroko rozumiana ideologia karania może mieć wpływ na podejmowanie decyzji o surowości wymierzania surowych kar, także w stosunku do nieletnich (a nawet dzieci). Wydaje się zatem, że stanowione prawo karne ma silne uwarunkowania ideologiczne, a surowość karania przestępców w większym zakresie jest uzależniona od postrzeganego celu kary niż realnych efektów zapobiegania przestępczości.

Przeprowadzone badania mają oczywiście swoje ograniczenia. Jednym z nich jest badanie opinii publicznej w jednej tylko lokalizacji i w ramach stosunkowo wąskiego okresu czasowego. Zaprezentowane badania są także pozbawione szczegółów, dostarczających respondentom danych kontekstowych dotyczących dokonania konkretnego przestępstwa, które prawdopodobnie mogłyby wpłynąć na opinię społeczną dotyczącą zastosowania odpowiednio surowych sankcji. Jednak zadaniem zaprezentowanych badań było jedynie ukazanie ogólnego wzoru myślenia respondentów w odniesieniu do nieletnich przestępców oraz porównanie w tym zakresie społeczeństwa amerykańskiego ze społeczeństwem polskim. To pierwsze, wbrew powszechnej opinii o jego tolerancyjności i liberalności, okazało się jednak bardziej restrykcyjne.

Literatura:

Ambrozik W., *Historia życia mordercy – analiza przypadku*, [w:] W. Ambrozik, F. Zieliński (red.), *Młodociani mordercy. Studia nad agresją i zbrodnią*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2003.

Black S., *Preteens and Crime*, „American School Board Journal” March 2009.

Blumstein A., *Youth, guns, and violent crime*, „The Future of Children” 2002, nr 12, s. 39-53.

Borecka-Biernat D., *Osobowościowe i wychowawcze przesłanki agresji uczniów w sytuacji ekspozycji społecznej*, [w:] B. Urban (red.), *Problemy współczesnej patologii społecznej*, UJ, Kraków 1998.

Carlsmith K.M., Darley J. M., Robinson P.H. *Why do we punish?: Deterrence and just deserts as motives for punishment*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2002, nr 83, s. 284-299. doi: 0.1037//0022-3514.83.2.284.

Greene E., Evelo A.J. *Attitudes regarding life sentences for juvenile offenders*, „Law and Human Behavior” Vol 37(4), sierpień 2013, s. 276-289.

Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, IMPULS, Kraków 2012.

Kołąkowski L., *Mini wykłady o maxi sprawach*, Znak, Kraków 2004.

Lelekov V.A., Kosheleva E.V., *On the Prevention of Juvenile Crime*, „Russian Education and Society” 2008, nr 50, s. 68-83.

McKee I., Feather N., *Revenge, retribution, and values: Social attitudes and punitive sentencing*, „Social Justice Research” 2008, nr 21, s. 138-163. doi: 10.1007/s11211-008-0066-z.

Moon M., Sundt J., Cullen F., Wright J., *Is child saving dead? Public support for juvenile rehabilitation*, „Crime and Delinquency” 2000, nr 46, s. 36-60. doi: 10.1007/s11211-008-0066-z.

Nowak A., *Sytuacja rodzinna nieletnich przestępców*, [w:] B Urban (red.), *Deviacje wśród młodzieży: umiarkowania i profilaktyka*, UJ, Kraków 2001.

Pastwa-Wojciechowska B., *Czy oddziaływania redukujące deficyty wychowawcze u osób naruszających normy prawne mają sens?*, [w:] M. Marczak, *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez służbę więzienną w Polsce*, IMPULS, Kraków 2009.

Pilarska-Jakubczak A., *Debata. Wolność, izolacja, leczenie?*, „Forum Penitencjarne” 2013, nr 7(182), s. 29-30.

Piquero A., Steinberg L., *Public preferences for rehabilitation versus incarceration of juvenile offenders*, „Journal of Criminal Justice” 2010, nr 38, s. 1-6.

Scott E., Reppucci N., Antonishak J., DeGennaro J., *Public attitudes about the culpability and punishment of young offenders*, „Behavioral Sciences & the Law” 2006, nr 24, s. 815-832.

Stalans L., Henry G., *Societal views of justice for adolescents accused of murder: Inconsistency between community sentiment and automatic legislative transfers*, 1994.

Stefański M., *Analiza niedostosowania przestępczego wśród nieletnich*, [w:] A. Jaworska (red.), *Kryminologia i kara kryminalna*, IMPULS, Kraków 2008.

Puzzanchera C., Adams B., Snyder H., Kang W., *Easy access to FBI arrest statistics: 1994-2006*, „Retrieved March” 2007, nr 20.

Akty prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014 r., poz. 121).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 1, (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

Strony internetowe

<http://statystyka.policja.pl> pobrano dnia 18.12.2013

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. (2013). *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*. GUS: Warszawa.

http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf pobrano dn. 18.12.2013

Załącznik 2. Skala CELÓW KARY

(autor: McKee, Feather, tłum. Anetta Jaworska)

Poniżej znajduje się lista 20 twierdzeń dotyczących celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Prosimy, aby przy każdym z nich zaznaczyć odpowiedź w zależności od tego jak bardzo zgadza się Pan/Pani z tym stwierdzeniem. Poszczególne cyfry oznaczają:

1 – zdecydowanie nie zgadzam się; **2** – nie zgadzam się; **3** – raczej nie zgadzam się; **4** – trudno powiedzieć; **5** – raczej zgadzam się; **6** – zgadzam się; **7** – zdecydowanie zgadzam się

Nr	Uważam, że:	1	2	3	4	5	6	7
1	Właściwym podejściem w stosunku do większości przestępców powinna być resocjalizacja umożliwiająca powrót do społeczeństwa							
2	Sprawiedliwość nie jest wykonana jeśli sprawca nie zostaje ukarany we właściwy sposób							
3	Celem kary wydawanej przez sąd powinno być zabezpieczenie społeczeństwa przed przestępcami							
4	Przestępczość będzie się zmniejszać jeśli kara będzie odpowiednio surowo i szerzej orzekana							
5	Kara pozbawienia wolności jest użyteczna ponieważ nie pozwala przestępcom na ponowne popełnianie czynów karalnych							
6	Sprawiedliwość wymaga, aby kara była tak surowa jak popełnione przestępstwo							
7	Recydywiści powinni mieć stworzone możliwości powrotu do społeczeństwa							
8	Jeśli sąd posyła przestępców do więzienia, potencjalni sprawcy zniechęcają się do popełniania podobnych przestępstw							
9	Celem kary powinna być odplata przestępcy za zlezczy, które uczynił							

10	Dla społeczeństwa niezbędne jest, aby zabezpieczyć się przed możliwością popełniania przez sprawcę dalszych przestępstw								
11	Celem kary pozbawienia wolności powinna być resocjalizacja przestępców								
12	Ścisłe egzekwowanie prawa (i kar) jest niezbędne, aby przestrzegać innych przed popełnianiem podobnych przestępstw								
13	Kara powinna być wystarczająco surowa, aby przestępca mógł spłacić dług wobec społeczeństwa								
14	Sprawcy powinni być zamykani, aby nie mogli ponownie popełniać przestępstw								
15	Gdybym był/była ofiarą przestępstwa, byłbym/abym usatysfakcjonowany/a nawet, gdyby jedynym efektem ukarania sprawcy byłaby możliwość jego resocjalizacji								
16	Kara powinna być wystarczająco surowa, aby potencjalni sprawcy nie mieli chęci powracać do przestępstwa								
17	Przestępcy powinni być ukarani wystarczająco surowo, aby cierpieć w takim stopniu w jakim zadali cierpienie innym								
18	Ze wskaźników przestępczości jasno wynika, że kary nie są wystarczająco surowe								
19	Jeśli sędziowie będą posyłać więcej osób z więzienia do programów resocjalizacyjnych, będzie mniej przestępczości								
20	Przestępcy muszą być ukarani, aby nie powodować dalszych szkód społecznych								

**SOCIAL ATTITUDES TO LIFE IMPRISONMENT
IN RELATION TO JUVENILES AND JUVENILE
OFFENDERS – REPLICATION OF EDIE GREEN'S
AND ANDREW EVELO'S STUDIES (2013)**

Abstract

Article points out the differences between Polish and American juvenile penal policy. In this article is shown the differences between Polish and American society in terms of attitudes towards the use of life sentences without the possibility of parole (LWOP) for juvenile offenders. Studies also show that in both (Polish and the American) societies, tendency to impose the harshest sentences depends on the perceived purpose of the penalty.

